

47. Lakatos István kolozsvári szociáldemokrata politikus visszaemlékezése a Márton Áron-per lefolyására.

[...] ¹ 1949. június 19-én Márton Áron telefonhívást kapott, hogy másnap induljon Bukarestbe, mert dr. Groza Péter miniszterelnök kihallgatáson fogadja. Másnap, amikor autója elhagyta Gyulafehérvárt, egy állambiztonsági autó megállította kocsiját. Kényszerítették, hogy titkárával, Ferenczi Benjámin tiszteletessel együtt üljön át a politikai rendőrség kocsijába és levitték őket Bukarestbe, a belügyminisztérium pincéjébe.

1949. november 3-án letartóztatták dr. Szász Pált, Korparich Edét, Kurkó Gyárfást és még néhány magyar vezetőt, akiket később szabadlábra helyeztek.

1950. február 17-én letartóztatták e sorok íróját, dr. Venczel Józsefet, gróf Teleki Ádámot, Bodor Bertalan bankigazgatót és dr. Pásztai Géza ügyvédet, aki a kolozsvári szociáldemokratáknak volt egyik vezetője. A belügyminisztérium pincéjében megkezdődtek a kihallgatások. Nyilvánvaló volt, hogy a Romániában élő magyarság megfélemlítése érdekében egy nagy kirakatpert akarnak előkészíteni, de azt még nem lehetett megállapítani, hogy kik lesznek a szereplők, és melyek lesznek a vádpontok. Csak a körvonalak látszóttak. Lesz benne egy római katolikus püspök, egy gróf a híres Teleki családból, egy bankigazgató, egy földbirtokos (Szász Pál), a Romániai Szociáldemokrata Párt magyar tagozatának az elnöke (jómagam) és egy „vonalról” lecsúszott kommunista (Kurkó Gyárfás), az MNSZ volt elnöke.

A vallatási metódusok változatosak voltak. Kurkó Gyárfás nem tudott semmit a memorandumról ² és valami összeesküvés féltében sem vállalta a szerepet, hiszen ő régi kommunista volt és alaposan kiszolgálta a pártot. Ő volt az MNSZ elnöke, amikor megszavazták Marosvásárhelyen azt a határozatot, amely szerint az erdélyi magyarság Romániához akar tartozni. Addig kínozták, amíg megbolondult. Azért csak elítélték 25 évre, amiből 15 évet letöltött, mint jámbor bolond, aki reggeltől estig Sztálinnal és Rákosi Mátyással beszélgetett. ³

Dr. Pásztai Géza szocialista ügyvédet, aki a munkáskörökben ingyen védte a szocialistákat és kommunistákat, mindkét szemére megvakították. Teljesen vakon tartották a börtönben még 5 évig ítélet nélkül, azután szabadlábra helyezték. Vakon tengette az életét még húsz esztendeig.

Márton Áron püspököt nem verték, de megtudták, hogy gyomorfekélye van és olyan ételeket adtak neki, hogy elég gyakran vért hányt a cellájában.

Dr. Venczel Józsefnek 4 kisgyermeké volt. Letartóztatták a feleségét is, hogy ezáltal arra kényszerítsék, hogy ismerje el a kormányellenes szervezkedés létezését. [...] ⁴

1951. július 30-án kezdődött meg a perünk a bukaresti hadbírószágon. Minden vádlott mellett egy civilruhás rendőr ült, hogy ne beszélgessenek és ne integethessenek egymásnak. A bírósági tárgyalás titkos volt, mert úgy találta a belügyminisztérium és a kormány, hogy a vádlottak felszólalásai nagy visszhangot keltenének az erdélyi magyarság körében. A vádirat, amely elég terjedelmes volt, egyetlen példányban állt rendelkezésünkre. Egy fél órát kaptak a

1 Visszaemlékezésének korábbi részeiben Lakatos István a két világháború közti időkkel foglalkozik, majd részletesebben ismerteti az MNSZ 1945 novemberi marosvásárhelyi kiáltványa kiadásának körülményeit, valamint az 1946 áprilisi, Márton Áron püspökkel együtt aláírt memorandum elő- és utóéletét.

2 Lásd a 20. sz. dokumentumot.

3 Bár más szemtanúk is azt állítják, hogy Kurkó Gyárfás a kínzások hatására megőrült, nézetünk szerint nem az elméje borult el (hiszen az 1964-es szabadulása után, nyugdíjazásáig Brassóban gyári munkás volt, környezetével, családjával kommunikált), hanem pszichésen lett sérült.

4 A kihagyott részben Lakatos leírja, hogy őt hogy vallatták. Beismerte, hogy aláírta az 1946-os memorandumot, kijelentve, hogy: „én nem csak szocialista, hanem magyar is vagyok.” Mivel „makacsodott”, sós étellel etették, majd nem adtak inni neki. 60 óra elteltével is csak azzal tudták megtörni, hogy azzal fengették meg, beviszik a családját is, ha nem írja alá azt, amit kell.

vádlottak, hogy az ülés megkezdése előtt egyenként átolvassák a vádiratot. Senki nem olvasta el, mert egy fél óra alatt egyetlen személynek sem lett volna ideje annyi gépelt oldalt átolvasni. A nyolc vádlott védelmére négy ügyvédet jelöltek ki hivatalból. Ezek jobban meg voltak rémülve, mint a vádlottak. [...] ⁵

Nem tudtuk, hogy mit keres közöttünk Kurkó Gyárfás, a „bolsi vezér”, Bodor Bertalan bankigazgató, aki a pénzügyeken kívül semmi egyébbel sem foglalkozott egész életében, és miért van itt Teleki Ádám.

A katonai ügyész felvilágosított aztán. [...] ⁶

Mi volt ebből a szenzációs meséből a kihámozható igazság? A memorandum megszerkesztése és a Teleki Gézának kiállított megbízólevelél tényleg igaz volt, és a vádlottak akik ebben részt vettek, vállalták is érte a felelősséget. De Teleki Ádám, Kurkó Gyárfás és Bodor Bertalan soha nem is hallottak erről a memorandumról. Az összeesküvésről összetákolt meséből persze egy szó sem volt igaz. 1945–46-ban Tito marsall és Rajk László, a Kommunista Internacionálé ⁷ büszkeségei voltak, és ahogy később kiderült, soha nem szöttek sem saját országukban, sem más szomszédos országokban összeesküvést a kommunista kormányok ellen. Megfelelt a valóságnak az is, hogy 1946. április 10-én a két magyar szövetkezeti központ közös kongresszust tartott Marosvásárhelyen. Ezen a kongresszuson Korparich Ede és Lakatos István, a két elnök, a tagok fergetegetes tapsai között hevesen tiltakoztak az ellen, hogy a Nemzeti Szövetkezeti Központ be akarja olvasztani a magyar szövetkezeteket a megyei román federálékba és így akarja megszerezni a magyar intézmények gyárait és egész vagyonát. [...] ⁸ A kongresszuson jelenlévő Kurkó Gyárfás megtapsolta a két szövetkezeti elnök beszédét és a legmesszebbmenő támogatásáról biztosította a magyar szövetkezeteket. Kurkónak ezt a beszédét a román kommunisták soha nem bocsájtották meg és nemsokára leváltották az MNSZ elnöki tisztéből és helyette Kacsó Sándor újságíró-t neveztek ki elnöknek. Most Kurkó Gyárfás viszont olyan tettekért került a vádlottak padjára, amelyeket soha el nem követett. [...] ⁹

A vádbeszéd felolvasása után a hivatalból kirendelt ügyvédek kaptak engedélyt védőbeszédük elmondására. Mind a négy ügyvéd készségesen elismerte, hogy a vádlottak bűnösök, de kérték a bíróságot, hogy vegye tekintetbe az enyhítő körülményeket. Az utolsó szó jogán a vádlottak is felszóltak.

Elsőnek Márton Áron kapott szót. Magyarul beszélt:

– Mélyen tisztelt bíróság! Megdöbbenve hallgattam a vádiratot, amely szerint én Tito jugoszláv marsallal és Rajk László magyar belügyminiszterrel szövetkezve és a jelenlegi barátaimmal meg akartam volna buktatni Románia kormányát. A leghatározottabban kijelentem, hogy én ezekkel az úriemberekkel soha, semmilyen kapcsolatban nem voltam, és soha semmiféle összeesküvésben, vagy kormányellenes szervezkedésben nem vettem részt, és ilyen szervezkedésről nem is hallottam. Ami a második vádpontot illeti, amely szerint a békeszerződések tárgyalása alkalmával indítványoztam egy olyan új határ megállapítását, amely lehetővé tenné több mint egy millió Romániában élő magyar nyelvű testvérem visszatérését a magyar nyelvközösségbe, az megfelel a valóságnak, és ezért vállalom a felelősséget. Sőt, kérem

⁵ Kihagyjuk a bíróság tagjainak, és a vádlottaknak a felsorolását. Ezt lásd a következő dokumentumban.

⁶ Lakatos István a kihagyott részben ismertet az ellenük felhozott vádat. Ezt lásd a következő dokumentumban.

⁷ A Kommunista Pártok Internacionáléját (KOMINTERN-t) Sztálin még 1943-ban fölöslatta. Helyét majd az 1947-ben létrehozott Tájékoztatói Iroda (KOMINFORM) vette át.

⁸ Itt Lakatos elmagyarázza, hogy „a szövetkezeti vagyon nem tőkés kizsákmányolásból ered.”

⁹ Lakatos a továbbiakban elmagyarázza, hogy a magyar szövetkezeteknek küldött anyaországi pénzsegély teljesen legális, mivel az tulajdonképpen a magyar állam tartozása volt.

a bíróságot, vegye tekintetbe, hogy én voltam a kezdeményező, és mindenért engem terhel elsősorban a felelősség.

Minden háború után a békét a győztesek diktálják és jaj a legyőzötteknek. A trianoni békeszerződést is a gyűlölet és a bosszú diktálta. Ma már nagyon sok millió ember van a világon, akik tudják, hogy a békeszerződéseknek vannak túlzásai. Romániában él közel kétmillió magyar. Ez tény, amit nem lehet letagadni. Amikor Magyarországon élt kétmillió román, akkor a románok azt állították, hogy van egy nemzetiségi probléma, amit előbb vagy utóbb meg kell oldani. Ma, amikor van kétmillió magyar Romániában, nem lehet egyszerűen azt állítani, most már minden rendben van, aludhatunk nyugodtan. Most volt alkalom az új békeszerződések tárgyalásakor, amikor Európában módosítottak nem egy országhatárt, hogy a magyar-román kérdésben is találjanak a győztes hatalmak egy olyan megoldást, amely véglegesen, s lehetőleg igazságosan rendezné a román-magyar kérdést. Mi nem akarunk igazságtalan megoldást, nem akarjuk az olyan dél-erdélyi megyéket elvitatni, ahol a román nemzetiségű lakosság többségben van, csak olyan területet, ahol a magyar anyanyelvű lakosság van többségben. A Dél-Erdélyben maradt magyarok és az Észak-Erdélyben maradt románok önkéntesen helyet cserélhetnének. Egyszer már békét kellene teremteni a két nép között, de ez a béke nem valósulhat meg kizárólag az egyik nép rovására. Mindkettőnek kell valami áldozatot hozni. Én a végleges megbékélést szeretném a két, sokat szenvedett nép között, és ha ezért börtön jár, én azt is vállalom.

Másodiknak Korparich Ede következett. Megpróbált felállni a súlyos beteg, de visszaesett a székére. A börtönorvos, aki melléje volt rendelve, adott neki egy injekciót, nehogy meghaljon az ítélet kimondása előtt. Korparich nem tudott kiejteni egy szót sem saját védelmében.

Utána dr. Szász Pál következett. Csak annyit mondott:

– Amit én akartam mondani, helyettem is elmondotta Márton Áron püspök úr. Nincs mit hozzátégyek. Csak azt kérem, hogy az ítélet meghozatalakor vegyék tekintetbe, hogy már öreg ember vagyok. Egy hosszú börtönbüntetés egyenlő lenne a halálos ítélettel.

Ezután e sorok írója következett.

– Mélyen tisztelt bíróság! – mondtam. Figyelmesen hallgattam a vádiratot, és úgy látom, hogy két vádpontra kell egy pár szóban válaszoljak. Az ügyész úr azt állítja, hogy 1945 végén és 1946 elején hazaárulást követtem el, mert az erdélyi magyarság választott képviselőivel együtt azt kértük a nagyhatalmak képviselőitől, hogy Magyarország és Románia határait úgy állapítsák meg, hogy a 2 millió Romániában élő magyarból legalább 1,3 millió kerüljön vissza Magyarországra. [...] ¹⁰ ...ellenem nem lehet hazaárulást indítani, mert én 1945-ben magyar állampolgár voltam magyar katonakönyvvel a zsebemben, hiszen a háború alatt kétszer is katonai szolgálatot teljesítettem a magyar hadseregben. Az 1944. szeptember 12.-i szovjet-román fegyverszüneti egyezmény azt írja, hogy „Erdély, vagy Erdélynek nagyobbik része” a békeszerződések jóváhagyása után Romániához fog tartozni. Tehát csak a békeszerződések állapították meg, hogy Erdély ismét teljesen Romániához tartozik. Addig, amíg ez a kérdés 1946 októberében el nem dőlt véglegesen, én nem kértem a román állampolgárságot. Tehát én aláírtam egy kérést 1946 elején, mikor még nem voltam román állampolgár, hanem magyar. Kérdem, akkor milyen jog alapján lehetek én Romániában hazaáruló? [...] ¹¹ Az összeesküvés

¹⁰ Arra hivatkozik, hogy ő ugyan nem jogász, de tudja, hogy...

¹¹ A következő oldalakon Lakatos István párhuzamot von személye és a román szociáldemokrata politikus, Iosif Jumanca közt, aki az egyesülésre szavazott 1918 decemberében Gyulafehérváron, mert a „szocialista ígéret a saját nyelvén és a saját országában akarta hirdetni.” Kijelenti bírái előtt, hogy igazságtalannak tartja a trianoni békediktátumot, amit Lenin, majd nyomában a KOMINTERN első öt kongresszusa, valamint az illegális RKP is elítélt. Ami pedig azt a vádpontot illeti, hogy részt vett egy „összeesküvésben” (ráadásul Rajkhoz és Tito-hoz csatlakozva!), hát az egyszerűen nevetséges.

vádját a leghatározottabban visszautasítom, mert semmiféle összeesküvés a Groza-kormány ellen nem létezett.

Ezután az elnök Kurkó Gyárfástól kérdezte meg, hogy van-e valami mondanivalója. Ezt a szép szál székely legényt vallatás közben úgy összeverték, hogy megzavarodott. Meg volt zavarodva, de azért a bíróság elé állították, mert a tervek szerint el kellett ítélni az MNSZ elnökét is, hogy igazolják a leváltását. [...]¹²

Gróf Teleki Ádám következett:

– Tisztelt bíróság! Én nem foglalkoztam politikával. Amióta elvették a földemet, minde-nemet, a marosvásárhelyi cukorgyárban dolgoztam mint napszámos. Nem írtam alá semmiféle memorandumot, nem vettem részt semmiféle összeesküvésben, nem is hallottam róluk. Meg vagyok győződve arról, hogy csak azért kevertek bele ebbe a kirakatperbe, mert gróf Teleki Ádámnak hívnak és jól hangzik, ha végre egy grófot is elítélnek Romániában. Azzal vádolnak, hogy találkoztam egy amerikai újságíróval.¹³ Ez igaz. De ez az újságíró a román kormány vendége volt, beszélt a miniszterelnökkel¹⁴ és több miniszterrel is. Engem csak azért keresett fel, mert azt hitte, hogy tudok valami szenzációs részletet gróf Teleki Pál magyar miniszterelnök öngyilkosságáról. Vele sem tárgyaltam aktuális politikai kérdésekről.

Következett dr. Venczel József:

– Tisztelt bíróság! A kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen voltam a statisztika tanszék professzora és néprajzutató.¹⁵ Ismerem Észak-Erdély minden megyéjét, a románokat, a magyarokat, és a szászokat. Ismerem viseletüket, szokásaikat és számarányukat, ezért szívesen vállaltam egy olyan térkép megrajzolását, amely pontosan kimutatja a románok, magyarok és más nemzetiségek számarányát. Tudtam, hogy ez a térkép a békeszerződéseket tárgyaló nagyhatalmak elé kerül és éppen ezért nagyon becsületes és pontos akartam lenni, hogy senki ne legyen képes az ellenkezőjét bizonyítani. A bécsi döntés által megállapított határokat több helyen meg kellett volna változtatni, mert szerintünk nem a vasútvonalak, az országutak, a pillanatnyi gazdasági érdekek a döntőek a határok megállapításánál, hanem a lakosság nemzetiségi összetétele. [...]¹⁶ Van kétféle magyar, bárhogy is korrigálják a statisztikákat és a népszámlálásokat és ezt a tényt nem lehet börtönnel megoldani, csak a tárgyalóasztalnál és kölcsönös áldozatokkal. Előbb vagy utóbb becsületesen osztozkodni kell az arányszámok alapján, hogy végre nyugvópontra jusson ez a sokat vitatott kérdés a két szomszédos ország megbékélése érdekében. Ahogy Lakatos István barátom is említette, jogállamban minket nem lehetne elítélni, mert amikor a memorandumot megírtuk, és én a térképet megrajzoltam, akkor még magyar állampolgárok voltunk. [...]¹⁷ A kormánybuktató összeesküvésről nem érdemes beszélni, mert ez annyira naív gyermekmese, hogy kár vele foglalkozni.

Utolsónak Bodor Bertalan kapott szót:

– Tisztelt bíróság! Én egy nagyon elfoglalt ember voltam, nem volt időm sem politikával, sem nemzetem sorsával foglalkozni, ami nem válik dicsőségemre. De a vádirat azt állítja, hogy én közvetítettem bizonyos összegeket egy titkos összeesküvés támogatására. Én soha nem hallottam semmiféle összeesküvésről. Ami pénzt kifizettem az erdélyi magyar intézményeknek, azok szabályos átutalások voltak jogi személyek számára a Román Nemzeti Bank által

12 A katonai törvényszék elnöke és a már „megzavarodott” Kurkó közt lefolyt – Lakatos István által rekonstruált – párbeszédet kihagyjuk.

13 Reuben H. Markhamról van szó.

14 Petru Groza

15 Itt Lakatos István téved, mert Venczel nem etnográfával, hanem szociológiával foglalkozott.

16 Venczel kijelenti, hogy akkor, amikor a gyarmatok sorban szabadulnak fel, nem lehet az, hogy „kétféle romániai magyar ne is nyikkanjon.”

17 A kihagyott részben kijelenti, hogy a memorandumért ő is vállalja a felelősséget.

megállapított szabályok szerint. Én pénzügyi szakember voltam, és legfeljebb valutavétéssel lehetne vádolni, ha valakinek magasabb árfolyamot számoltam volna fel.

Erre az ügyész felemelkedett és indítványozta, hogy változtassák meg Bodor Bertalan esetében a vádpontot: nem hazaárulás, hanem valutavetés. A bíróság elfogadta az ügyész indítványát ami eszerint határozat lett. Bodor Bertalan boldog volt, mert akkoriban valutavetésért maximum egy év járt. Minthogy letartóztatása óta másfél év telt el, ez azt jelentette, hogy az ítélet kihirdetése után azonnal hazaengedik. Nagy volt a meglepetés, amikor az ítélet kihirdetése után megtudta, hogy hazaárulásért öt évre ítélték. Ebből megértettük, hogy az ítéleteket már megfogalmazták a belügyminisztériumban és a bíróságnak nem engedték meg, hogy egyetlen mondatot is változtasson rajta.

Az ítéletet 1951. augusztus hó 7-én olvasta fel a katonai ügyész és a grefier [*jegyzőkönyv-vezető*] a jilvai börtön egyik kisebb szobájában: [...] ¹⁸

Az elítéltek a legsúlyosabb büntetést kötelesek letölteni. Az ítélet 4 napon belül megfellebezhető. (Természetesen a fellebezést elutasították.)

Mi történt az ítélet kihirdetése után azokkal, akik megpróbáltak igazságos megoldást keresni egy nagy perre a románok és a magyarok között?

Az ítélet kihirdetése után Márton Áront azonnal láncra verték. Egy vastag láncsal összekötötték a jobb kezét a bal lábával. Nyolc nap múlva az elítélteket a nagyenyedi börtönbe szállították. Indulás előtt levették a püspökről a láncot és csavaros bilincset tettek a két csuklójára, és a csavarral úgy összeszorították a két kezét, hogy azonnal összedagadt. Nem tudott sem enni, sem vizet inni. Az utazás 3 nap és 3 éjjel tartott, mert a vagon több állomáson lecsatolták. Ez idő alatt Venczel József itatta és vitte vécére. Az evéssel nem volt baj, mert naponta egy negyed kiló szilvaízes kenyeret kaptak táplálékkul. [...] ¹⁹ Egy hónap múlva Márton Áront Máramarosszigetre szállították. Ott voltak a volt miniszterek (Tătărescu is!), a volt tábornokok és katolikus püspökök. [...] ²⁰

Dr. Szász Pál éhen halt az Ocnele Mare-i börtönben.

Korparich Ede letöltötte 5 évi büntetését. Minthogy már se vagyona, se nyugdíja nem volt, Nyugat-Németországba költözött.

Kurkó Gyárfást 1964. augusztus 4-én engedték szabadon a szamosújvári börtönből. Kolozsvárra utazott, és leült a sétaterén egy padra. Ott látogatta meg Balogh Edgár újságíró, aki elvitte Brassóba a feleségéhez és lányához. 1968-ban rehabilitálták, 1983-ban halt meg.

Teleki Ádám 7 évi börtön után kegyelmet kapott régi barátjától Gróza Pétertől, és otthon családi körben halt meg.

Dr. Venczel József letöltötte 12 évi büntetését. Kiszabadulása után 6 évig kottákat másolt a Magyar Opera részére. Egyetemi katedráját nem kapta vissza, de nagy tudására szükség volt, és alkalmazták egyetemi főkutatónak. Írta az értékes tanulmányokat, amelyekért mások kapták meg az elismerést. Elég fiatalon halt meg, 1972. március 16.-án. [...] ²¹

Bodor Bertalan letöltötte az 5 év nehéz börtönt. 1968-ban rehabilitálták. Megállapították, hogy soha nem követett el semmi törvényellenességet, de azért elkobzott házát nem kapta vissza. Öregségére akták gépeléséből tartotta el a családját.

E sorok írója majdnem 15 évig ült a börtönben. Ezalatt a családjá semmit sem tudott róla. Levél, csomag, ami minden politikai fogolynak jár a civilizált országokban, a román börtönökben ismeretlen fogalom. Csak a gyilkosoknak és a betörőknek, a közönséges bűnözőknek

¹⁸ Az ítéletet lásd a következő dokumentumban.

¹⁹ A kihagyott részben az enyedi szenvedésekről van szó.

²⁰ A kihagyott részben Lakatos István Márton Áron szabadulásáról ír, majd további sorsáról és haláláról.

²¹ Lakatos felemlíti, hogy csak Venczel halála után adtak ki a megjelent tanulmányaiból egy kötetet.

volt meg ez a kiváltságuk. Felesége tíz év után egy kérvényt írt az igazságügyi miniszterhez, melyben leírta, hogy férje már tíz éve eltűnt. Írják meg, kérte, hogy özvegy-e, vagy sem. Szeretné rendezni az életét. Azt válaszolták, hogy amit kér az államtitok, nem lehet rá konkrét választ adni. [...] ²² 1964. augusztus 5-én helyezték szabadlábra a szamosújvári börtönből. Még élek Kolozsváron. ²³

Márton Áron, Korparich Ede, Venczel József és e sorok írója soha nem kérték rehabilitálásukat.

Cím nélküli gépelt kézirat, 47-68. o. Lelőhelye: SZTE Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjtemény, Ms. 4617.

²² Családja és saját, börtönbeli szenvedéseiről szóló részt kihagytuk.

²³ Lakatos István 1993. szeptember 3-án Kolozsváron húnyt el.